

PROMĚNY OBSAHU TIŠTĚNÝCH MÉDIÍ

1. Neperiodická tištěná média

1.1. Letákové noviny

Typické pro novinové letáky bylo to, že měly převážně **zpravodajskou funkci**, nikoliv názorotvornou, což je odděluje od letákových pamfletů. Některé letáky však obsahovaly i komentované příspěvky, ba i kritiku, někdy satiricky zastřenou.

Starší literatura v souvislosti s **obsahem letákových novin** operovala s tezí, že primárně šlo o senzační zpravodajství; letáky se tak jeví jako předchůdci moderní „Yellow Press“. Pohnutkou pro toto tvrzení byly nejenom titulky letáků, ale také jejich samotný obsah: líčení meteorologických úkazů, podivných narození a medicínských abnormalit, přírodních katastrof, zločinů a poprav. Přispívaly k tomu i hrůzyplné ilustrace. Navzdory jisté oprávněnosti tohoto tvrzení se při systematickém výzkumu ukazuje, že senzační zprávy zaujímaly jen menšinový podíl obsahu, převažující bylo politicko-vojenské zpravodajství; pro jiná témata ovšem již zůstávalo jen málo prostoru (např. právo, náboženství a církve).

Už v prvních zpravodajských médiích ranného novověku byly určité události výrazněji pokryty a již tehdy bylo důležité, **jakými pravidly se řídil výběr uveřejňovaných zpráv**. Většina novinových letáků obsahovala především zprávy ze zahraničí, neboť to bylo pro stávající cenzuru přijatelnější.

1.2. Letákové pamflety

Letákové pamflety 16.-17. století byly obsahově mnohotvárné; ovšem náboženská, případně v souvislosti s náboženstvím i politická či společenská témata, převažovala, naopak nepatrný význam mělo hospodářství, právo, věda a vzdělání či kultura. V době reformace se v kontextu teologické tematiky objevovala otázka po pravé křesťanské víře a životě, po poslání křesťanské církve a jejím postavení ve společnosti.

Ve stylistickém kontextu byly letákové pamflety vydávány jako kázání, dopisy, duchovní písně, modlitby, mandáty a fingované listiny. Vysoce oceňována byla také forma dialogu, hádání a dispute.

Pro letákové pamflety byl charakteristický **odvrat od latiny** k národním jazykům; např. v německém prostředí se na počátku reformačního hnutí mezi

lety 1519-1521 obrátil poměr latinských textů k německým v poměru od 28:72 k 74:26, přičemž podíl latinských textů byl i nadále sestupný.

Letákové pamflety se objevovaly především v dobách zvýšeného náboženského, politického nebo společenského napětí:

- v **Německu** se s nimi setkáváme zejména v l. 1517-1555, tedy od Lutherova reformačního vystoupení po uzavření augšpurského náboženského míru, přičemž jejich produkce zde vrcholila v l. 1518-1525;
- ve **Francii** se letákové pamflety uplatňovaly v době hugenotských válek 60.-90. let 16. století; později se objevovaly ve zvýšené míře při ničující kampani proti ministru C. Concini (1614-1618) nebo během frondy princů a měšťanů ve 40. letech 17. století;
- v **Anglii** se pamflety využívaly zejména v období buržoazní revoluce ve 40. letech 17. století.

2. Periodická tištěná média

2.1. Úvod

Pro noviny 17. a 18. století bylo příznačné, že se orientovaly zejména na prezentaci informací ze zahraničí, které byly s ohledem na domácí establishment i v jeho zájmu působící cenzuru relativně bezpečné. Pozornost byla věnována především politickým a vojenským událostem, informováno bylo zejména o politicko-vojenské elitě. O příslušnících ne-elity, tedy naprosté většině tehdejšího obyvatelstva, se až na výjimky nepojednávalo, ostatně i zájem o společenskou elitu – pokud nedisponovala politickými nebo vojenskými funkcemi – byl minimální. Noviny přinášely téměř výlučně informace, komentářové prvky se objevovaly jen výjimečně. Pouze ve Velké Británii se v 18. století v souvislosti se zakotvením principů parlamentní monarchie prosazovaly také zprávy o vnitropolitických záležitostech a s nimi i kritický politický komentář. Časopisectví se v tomto období rozvíjelo zejména ve Francii, kde se také zrodila řada časopiseckých typů. S nástupem osvícenství se i v novinách projevoval vyšší zájem o společnost a kulturu, umění a vědu.

Výraznější obsahová diferenciací se s výjimkou anglosaského světa začala v novinách prosazovat až od 19. století, kdy se také s postupnou liberalizací a posléze i demokratizací tištěná média stávala kritickým arbitrem ve společenském i politickém kontextu, k čemuž využívala různých komentářových postupů. S rozvojem kapitalistických výrobních forem noviny stále více přinášely i hospodářské informace a komentáře, tradice specializovaného

ekonomického tisku ostatně sahala až do 18. století. Zvláště pro první polovinu 19. století byl příznačný zájem o fejeton, kulturní tematika ovšem hrála důležitou roli i později, především se jednalo o literární, divadelní, výtvarné a hudební, později i filmové recenze. S koncem 19. století pronikl na stránky novin i nový společenský fenomén, zájem o sportovní tematiku.

S nástupem levného masového tisku zvláště ve druhé polovině 19. století, a obecně s procesem komercializace tištěných médií, doznala obsahová rovina novin i časopisů značných proměn, především v tom smyslu, že opouštěla osvícensko didaktický étos zaměřený na vědomé formování publika ve prospěch zábavných akcentů vycházejících vstříc čtenáři toužícímu po uvolnění a nenáročnosti.

2.2. Německo, 17. století

Obecně lze konstatovat, že převažovaly informace o politických a vojenských událostech, vedle nichž byly jiné oblasti prezentovány jen nepatrně, a to jak informace hospodářského, tak senzačního charakteru. Pouze zprávy o dobové společenské elitě se šířily ve výraznější míře.

Pozornost vůči lokálním událostem byla naprosto minimální, drtivě převažovaly zahraničněpolitické zprávy. Lokální a vnitropolitické novosti byly panovníkům většinou velmi nevídané a primárně podléhaly cenzuře.

Jako jeden z nejzajímavějších listů 17. století se ukazuje *Nordischer Mercurius*. Vydával jej Georg Greflinger, který věnoval novinářské práci mnoho času. V tomto titulu lze nalézt jasné rozdělení příspěvků; zprávy jsou přiřazeny k relevantním tématům a doprovázeny komentujícím vysvětlením. Žádné zemi a události není dávána přednost, uveřejňují se dokonce lokální a regionální zprávy. Jsou zde také zařazeny verše, fejetonistické elementy, ba v roce 1668 zde dokonce vychází literární utopie *Die Entdeckung der Insel Pines*, kterou lze patrně považovat za první německý novinový román, ačkoliv jej současníci nejspíše percipovali jako skutečnou událost. Greflingerův úmysl byl čtenáře nejenom informovat, nýbrž také bavit.

2.3. Velká Británie, 18. století

Zahraničněpolitická tematika i zde dlouho bránila rozšíření tematického záběru. Válka o španělské dědictví, stejně jako severní válka tento trend jenom posilovala. Pro zahraničněpolitická témata hovořila jejich relativní bezpečnost, jejich zpracování rovněž nepředstavovalo příliš velkou zátěž. O něco méně bezpečná byla ta témata, jež disponovala značnou atraktivitou, např. informace o diplomatických jednáních.

V případě, že se projevoval nedostatek zpráv ze zahraničí, bylo možné sáhnout po **informacích senzačního**, často i pochybného **charakteru**.

K námětům, které zvyšovaly náklad a plnily i jistou zábavnou funkci novin, patřily např. zprávy o zločinech, vraždách, násilnostech, sexuálních deliktech a krádežích, o nehodách a skandálech, dokonce i o vlkodlacích, příšerách či mořských obludách. Významnou položkou dobového tisku byl také sex, o němž bylo referováno se značnou otevřeností.

Senzacektivost vedla k uveřejňování nespolehlivých nebo přímo vymyšlených informací.

Až ve druhé polovině 18. století se zvýšil zájem tištěných médií referovat o **místních událostech** a potřeba věnovat se politice na lokální bázi.

Důležitou složkou obsahu anglických novin se v době zvýšeného rozvoje obchodní činnosti a také v souvislosti s nastupující industrializací stávalo i **hospodářství**. Hybný moment v tomto kontextu představovalo založení londýnské burzy počátkem 18. století.

V 18. století se mohutně zvýšil význam **inzerce a reklamy**: zatímco počátkem století se tento sektor omezoval jen na dva až tři odstavce na konci listu, v půli století už zabíral často až polovinu listu

Obsahem inzerce byla zejména oznámení o koupi a prodeji, o ztrátách a nálezech, o nájmech a pachttech a o výprodejích, nabídka hospodářských zvířat, informace o otevření nových obchodů a založení nových podniků, občasně i oznámení ryze soukromého charakteru.

Reklama se koncentrovala hlavně na komodity, které byly problematické jako např. léky, neboť solidní obchodníci tehdy pokládali reklamu na běžné zboží za málo počestnou. Později se objevila i reklama na luxusní a exotické výrobky jako např. čokoládu, kávu, čaj, cizokrajná vína, lihoviny či textilie.

2.4. Francie, 18. století

Oficiálním tištěným zpravodajským listem byla v 18. století **Gazette**, později **Gazette de France**, která se v r. 1762 díky ministroví Choiseulovi dostala do rukou ministerstva zahraničních věcí a uchovávala si až do revoluce monopol na informace z království i z ciziny. Obsahovala velmi dobré zahraniční zpravodajství, neboť měla exkluzivní informace z vládních kruhů a ode dvora i od francouzských konzulů v celé Evropě i Osmanské říši, domácím zpravodajstvím list zásobovali intendanty jednotlivých provincií.

2.5. Německo, 18. století

V 18. století nedošlo v kontextu obsahu německých tištěných médií k žádnému podstatnému pokroku, zřetelně však vzrostlo množství informačního materiálu, k čemuž přispělo zvětšení příloh a zvýšení frekvence vydávání.

I v 18. století výrazně převažovaly zahraničněpolitické zprávy zaměřené na politické a vojenské události, senzace však již stály na okraji. Stále také v kontextu aktérů zpravodajství dominovala politicko-vojenská elita, vyšší pozornost však již byla věnována i společenské elitě. Oproti předešlému období se zvýšil význam lokálních zpráv.

Svět vyjma Evropy zaujímal v německých novinách 18. století jen málo významné místo. Jednotlivé zprávy, které odtud pocházely, byly většinou pouhé noticky. To se však změnilo v 70. letech, když vypukl konflikt mezi Velkou Británií a americkými koloniemi; americká revoluce se na několik let stala hlavním tématem tištěných médií.

Prosazovala se ale i kulturní tematika. Právě nejvýznamnějšímu německému listu 18. století, *Hamburgischer unpartheyischer Correspondent*, připadla zásluha rozšířit obsah novin o „kulturní rubriku“.

Gelehrte Artikel – jak se vznikající „kulturní rubrika“ nazývala – se věnovaly skrovným popisům vycházejících knih, tiskly se zde vědecké a umělecké zprávy, příležitostně také kritiky, místo tu nalézaly kulturní příspěvky, mj. i poezie. Zpočátku zde také byly tištěny lokální zprávy.

Vítězné tažení Gelehrte Artikel vrcholilo v 80. letech 18. století; když vypukla francouzská revoluce, dostalo přednost opět politické zpravodajství. Nyní už v novinách, **svou podstatou fejetonu „nepřátelských“**, nebylo na kulturu tolik místa. Na konci 18. století už byly Gelehrte Artikel jen „příležitostným pamlskem“.

2.6. USA, 19. století

V amerických novinách se zvyšoval podíl politických informací a komentářů; právě v tomto období **vznikl úvodník** v dnešním slova smyslu, až dotud se prosazoval esej. Kolem roku 1815 byla už všude forma pamfletu nebo eseje nahrazena úvodníkem.

Tištěná média byla již poznamenána stranickostí, svoboda tisku byla ovšem někdy zneužívána k agresivní a korupční stranické žurnalistice.

Z hlediska zpravodajské geografie se na obsahu průměrného listu podílelo v polovině 19. století z jedné třetiny místní a regionální zpravodajství, pětina zpráv měla celonárodní charakter, necelou třetinu tvořily zprávy ze zahraničí. Pětina se vztahovala k dění v dalších státech unie. Více než polovina obsahu se přebírala z dalších listů – hlavně šlo o zprávy z Washingtonu a zahraničí.

2.7. Velká Británie a Francie, 19. století

Výsadní postavení v Anglii v polovině 19. století **získal úvodník**, který měl mít tři části, přičemž opakování stejného slova v odstavci bylo pokleskem. Úvodníky měly mimořádný vliv na formování veřejného mínění v zemi.

Britský tisk na konci 19. století zasáhla tzv. Northcliffova revoluce, která zásadně změnila strukturu anglického tisku, neboť **tištěná média se rozdělila na masová a elitní**. Rozdíl mezi oběma je ve Velké Británii dodnes snad největší na světě, což je patrně důsledkem vysoce diferencované anglické společnosti.

Elitní tisk má názorotvorný charakter, orientuje se spíše na vzdělané a majetné, na opinion leaders, na sociální elitu. Elitní tisk je racionální, chladný.

Masový tisk klade důraz na zábavné aspekty, jimiž jsou jeho čtenáři odváděni od závažných společenských problémů. Masový tisk je vždy emocionálně zabarvený a vyjadřuje se heslovitě.

Francouzská žurnalistika byla v tomto období **charakteristická značnou polemičností**, která šla ovšem namnoze **na úkor informativní funkce** tištěných médií, což se projevovalo např. tím, že francouzská periodika měla slabší síť zahraničních korespondentů. **K polemičnosti přispívaly velké krize poslední pětiny 19. století, jako byl boulangismus, Panamská krize a Dreyfusova aféra.**

2.8. Německo, první polovina 19. století

O obsahu tehdejších novin lze říci tolik, že v předbřeznové době byl jistě ještě **poznámenán cenzurními zásahy**.

Např. v **augšpurských Allgemeine Zeitung** došlo díky cenzuře **od poloviny 20. let k drastickému úbytku tuzemských „národních“ zpráv** (z Německého spolku), zatímco zahraniční orientace, již dříve silná, byla dále posílena. Souběžně bylo hledáno řešení v **depolitizaci tuzemských informací**. **V polovině 30. let však došlo i k zásahu na poli zpráv z ciziny**. Díky kontinuálnímu toku parlamentních zpráv z Anglie a Francie totiž do AZ přicházely informace o rozšiřujících se mezích liberalizujících se politických systémů těchto zemí, doklady o tamních ústavních zápasech a o existenci rozdílných politických „stran“. Naproti tomu Prusko a Rakousko, oba němečtí mocnější hegemoni, byli zpravodajsky zřetelně poddimenzováni, a pokud tomu tak nebylo, šlo jen o informace o nepolitických událostech a tématech.

Noviny liberální nebo opoziční proveniencí se chtěly více zabývat vnitropolitickými tématy a především kruciólní otázkou ústavy, požadovaly politickou svobodu a právní stát, tematizovaly požadavek národní jednoty (politické a hospodářské), později také sociální problematiku. **Snázily se v protivě k jiným, obvyklejším způsobem referujícím tiskovým orgánům o to, aby prezentovaly své mínění**. Stále více listů tohoto typu proto bude zavádět

úvodník, tedy takovou stylistickou formu, která usilovala o ovlivňování veřejného mínění.

Noviny v předbřeznovém Německu obsahovaly primárně politickou a vojenskou tematiku, vedle toho však také **ekonomické informace důležité pro obchod a živnosti**. Okolo hospodářských otázek – údajů o směnných kursech, cenách zboží, informacích o lodní dopravě, aukcích, ale také o překonání celních bariér mezi jednotlivými německými státy – kroužila velká část veřejného diskursu.

V kulturním kontextu došlo k regeneraci fejetonu; prosazoval se i román-fejeton na pokračování. Divadelní, hudební a literární kritiky měly své místo v německých novinách už dlouho, rovněž zprávy z vědeckého a uměleckého světa, nejčastěji ve formě populárně laděných statí nebo zábavně-poučného materiálu.

Vlastní novinový oddíl s tematikou fejetonu se tvořil od 30. let 19. století, přičemž fejeton byl zprvu pěstován ve Francii, v Journal des Débats, kde byla kulturní a zábavná část listu typograficky oddělena černou příčnou čarou (aux-rez-de chausser). Formou fejetonu mohlo být vyjádřeno leccos z toho, co nemělo nalézt místo v politické části listu, což vysvětluje váhu tohoto žurnalistického útvaru, který ovšem na druhé straně měl společně se zábavnými příspěvky, povídkami a novelami za úkol odlehčit noviny od politických témat.

2.9. Německo, druhá polovina 19. století

Postupně se rozšiřovala oborová specializace v kontextu jednotlivých redakcí, dále byly, stejně jako v novinách vyspělých západních zemí, **zavedeny speciální rubriky a redakční materiál** byl výrazněji členěn.

Obsah novin i v Německu nabyl na **univerzálnosti**. Výrazně se omezil podíl politického zpravodajství, silněji bylo sledováno hospodářství, rovněž sektory práva a kultury posílily, zvláště v některých listech byl pozoruhodně vysoký podíl společenských zpráv (např. *Vossische Zeitung*). Senzace byly naopak zastoupeny jen ve zřídka případech. Na konci století lze v novinách nalézt i značný počet relevantních sociálních témat. Na přelomu 19. a 20. století se ve velkých berlínských novinách levného masového tisku dostal ke slovu také sport.

Noviny tehdy plnily i **zábavnou funkci**, o níž ovšem ve 20. století v konkurenci se zástupci jiných, lépe uzpůsobených médií (rozhlas, televize) zčásti přišly. Povídky, skici, cestopisné fejetony, pojednání, rovněž novinové romány patřily k obligátnímu materiálu.

Dodávky zábavného materiálu plnily „**fejetonové korespondence**“, které přinášely materiál na trh. Vzestup ovšem prodělával i **kritický fejeton**, o nějž se záslužně staraly zejména berlínské listy, přičemž stranickopolitické vazby se odrážely v jejich názorovém vyznění – utvářel se konzervativní, liberální a socialistický fejeton. V císařském Německu dosáhl fejeton svého zlatého věku, poněkud opožděně oproti západní Evropě.

Politicko-vojenská elita sice v polovině století i nadále dominovala až dvěma třetinám příspěvků dobových novin, ovšem společenská elita, stejně jako osoby, které k elitě nepatřily, se již v německých listech těšily určité pozornosti zpravodajství. Na konci století pak ústup čtenářského zájmu o politiku vedl k **proměně prezentace mediálních aktérů**: politicko-vojenská elita ustoupila, více než dříve se do centra pozornosti dostávala společenská elita, jakož i zpravodajství o osobách, které k elitám nenáležely.

Posílil se podíl lokálního zpravodajství oproti zahraničnímu, na druhé straně se zvýšil informační zájem o mimoevropský prostor.

Významnou inovaci v novinách druhé poloviny 19. století představovaly **telegrafické depeše**. Využití elektrického telegrafu znamenalo výrazný posun v kontextu aktuálnosti přicházejících zpráv.

Konec inzertního monopolu v Prusku způsobil **rozmach inzerce v politických novinách**. Základna inzertního trhu se rozrostla o celou řadu témat, např. o rodinná oznámení či dopravní řády. Obzvláště v nedělních vydáních listů se inzertní stránky rozšiřovaly přímo lavinovitě.